

КОМИЧКА СРЕДСТВА У СПЕВУ *БОЈ МАЧКЕ И МИШЕВА* ТЕОДОРА ПРОДРОМА

Међу многобројним и разноврсним делима која литерарна традиција приписује Теодору Продрому, византијском песнику из XII века, налази се и кратки спев *Κατομιομαχία*, односно *Бој мачке и мишева*. Ово делце познато је у историји књижевности и под насловом *Γαλεωμιομαχία*, који је и једини који нам доносе данас сачувани рукописи. Међутим, у најстаријим кодексима, како у хипотези, тако и у самом тексту, увек стоји реч *κάτα*, а не *γαλή*, као реч која означава мачку. Зато је Р. Херхер, први савремени издавач овог списка, сасвим оправдано спеву дао наслов *Κατομιομαχία*.¹

Пре него што пређемо на саму суштину наше теме, рецимо коју реч о аутору овог необичног и у византијској књижевности по много чему јединственог дела. Теодор Продром је, без сваке сумње, једна од најинтересантнијих и најзагонетнијих личности у историји грчке средњовековне књижевности. Рођен нешто пре 1100. године, живео је до 1156/8, или чак до 1170. године.² За собом је оставио огроман литерарни опус: роман у стиху *Роданта и Досиклеј*, пригодне песме упућене разним личностима са двора, сатиричне и шаљиве песме, сатиричне дијалоге, једну астролошку и једну дидактичку песму, ралигиозне песме, епиграме, трактате разнолике садржине, говоре и писма. Сва ова дела писана су ученим књижевним језиком. Осим њих, рукописна предаја нам је под Продромовим именом сачувала и један низ шаљивих песама на народном језику. Данас се сматра да ова збирка, позната под називом *Πτοχοπροδρομικά*, ипак није дело ученог Продрома, дворског песника династије Комнина.³

Већ на први поглед, овај списак жанрова у којима се Продром огледао открива нам да је песниково интересовање у приличној мери окренуто ка шаљивим и сатиричним садржајима. Тај утисак не бледи ни ако прихватимо да песме на народном језику нису његове. У круг Продромових шаљивих песама улази и *Κατομιομαхија*, којом ћемо се овде опширније позабавити.

¹ Продрому књижицу је Херхер издао под следећим насловом: Theodori Prodromi Catomyomachia, ex recensione R. Hercheri, Teubner, Lipsiae 1873.

² Cf. H.G. Beck, *Geschichte der byzantinischen Volksliteratur*, München 1971, 103.

³ *Ibid.*, 101-108. За даљу литературу о Теодору Продрому види А. Kazhdan, *Prodrome, Theodore, The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. by A.P. Kazhdan, Vol. 3, New York – Oxford 1991, 1726-1727.

Рукописна предаја *Катомиомахије* је прилично богата. Овај текст је сачуван у двадесет различитих кодекса.⁴ Од оволиког броја само један рукопис наводи испред хипотезе Продрома као аутора. У питању је најстарији и најпоузданији рукопис *Катомиомахије*, Codex Marcianus gr. 524.⁵ Херберт Хунгер, аутор до данас свакако најбољег и најпотпунијег издања овог спева, не само да је прихватио као тачну претпоставку да је Теодор Продром његов аутор, већ је брижљивом филолошком анализом ту хипотезу и убедљиво доказао.⁶

Пре него што се позабавимо различитим аспектима овог дела, погледајмо његов садржај. Он, у најкраћим цртама, изгледа овако: Миш Креил, сит скривања по рупама, хоће да позове остале мишеве да изиђу на светло дана. Томе се противи миш Тироклепт и упозорава га да их напољу чека смрт у канцама мачке. Ова је пре извесног времена убила Креилову ћерку и Тироклептове ћерку и сина. Зато Креил предлаже да се крене у осветнички рат против мачке. Опрезни Тироклепт му се и даље супротставља, присећајући се колико је жртава однео некадашњи рат мишева против мачака и жаба. Креил га бодри, причајући му сан који је претходне ноћи уснио. У сну му се указао сам Зевс – у лику миша – и Креил му је запретио, ако му бог не да срећу и победу у рату, да ће ући у његов храм и појести све жртве које му се приносе. Тироклепт је коначно убеђен, и њих двојица одлучују да пошаљу гласника да позове све мишеве у скупштину, како би организовали војску. Мишје вође се окупљају пред већницом и Креил им одржи подужи говор. Пошто је успео да их убеди да пођу у рат против мачке, сви одлазе на починак. У зору се приносе жртве боговима за срећан исход похода и војска одлази. Креилова жена и хор служавки се моле боговима. Долази гласник који их извештава да је принц Психарпаг, Креилов син, погинуо у боју. Креилова жена кука и нариче, док је хор теши. На молбу хора, гласник описује битку у којој је Психарпаг јуначки изгубио живот. Следи заједничка тужалка Креилове жене и хора њених служавки. Поново стиже гласник, овога пута са добрим вестима: у току борбе мачки је пала једна трула греда с крова на врат и убила је. Спев се завршава радосном песмом хора.

Катомиомахију, свакако, треба читати као пародију. Објекат њеног пародизирања је пре свега Хомерово *Илијада*, а нарочито њено пето певање, које описује битку Ахејаца и Тројанаца, у којој се као највећи јунак истиче Диомед, Тидејев син. Наравно, при томе Катомиомахија стоји у великој зависности од *Батрахомиомахије*. Изучавање Хомера је представљало прву степену у образовању сваког Византинца. Према томе, алузије на њега су морале бити јасне и препознатљиве сваком Продромовом читаоцу. Ово је само по себи разумљиво, будући да су један од главних носилаца комичког ефекта *Катомиомахије* управо сцене борбе између мачке и мишева, које треба да подсети читаоца на двобоје хомерских јунака.

Најјачи пародистички ефекат Продром је, свакако, постигао на плану садржаја, мада ни онај који се огледа у стилу и лексици спева није занемарљив. Не узимајући у обзир заменице, предлоге и везнике, овај при-

⁴ Cat., ed. Hunger, Einleitung, 13-16.

⁵ Ibid., 25.

⁶ Ibid., 27-29.

лично кратки спев садржи око две стотине хомерских речи и израза. На *Илијаду* нас не подсећа само фабула – рат мишева против мачке, већ и многобројни детаљи, који, свакако, нису могли да промакну образованом Продромовом савременику. Мотив оба рата је исти: освета. Код Хомера, Грци воде рат због отмице Менелајеве жене Хелене. Код Продрома, мачка је убила Креилову и Тироклептову децу, и то је разлог ратног похода мишева. Мишји поглавари Креил и Тироклепт одговарају краљевској браћи Агамемнону и Менелају. Нарочито хвалисави, самоуверени заповедник мишје војске Креил подсећа на Хомеровог Агамемнона.

Сличности између мишева и хомерских хероја су многобројне и карактеристичне, те на њима у највећој мери почива комика *Катомиомахује*. Осврнимо се на неке упадљиве примере.

На пример, пред почетак рата против мачке, Креилу се у сну јавља Зевс у лику мудрог старца миша и предсказује му победу. Не можемо тврдити да је Продром читао античког филозофа Ксенофана, али нас ово место подсећа на веровање овог грчког мислиоца да је богове створила машта људи, који су им приписали своје особине. Када би животиње имале руке, каже Ксенофан, приказивале би богове у свом обличју, баш као што то овде чини Продромов херој Креил.⁷

Богови често походе Хомерове јунаке у сновима. Креилова назнака да је Зевс личио на мудрог старца Тиролиха (Τυρόλιχος), подсећа нас управо на један одређени од тих снова. У другом певању *Илијаде* Зевс шаље бога Сна Агамемнону. Ово божанство – персонификација појављује се у лику мудрог старца Нестора, владара Пила, и наговара Агамемнона да што пре крене у борбу, јер ће, ако то сада учини, освојити Троју.⁸ У прилог томе да је Продром, пишући ове стихове, имао на уму баш дотично место из *Илијаде*, говори и то да после ових пророчанских снова и Креил и Агамемнон сазивају скупштину војске. Агамемнон у скупштини искушава војнике предлажући им да дигну руке од опсаде и врате се кућама. Он очекује да ће војска одбити овај предлог и да ће је он само још јаче подстаћи на борбу, али, супротно његовом очекивању, војници су одушевљени идејом о одустајању од опсаде и повратку кућама.⁹ Паралелно томе, у *Боју мачке и мишева* опрезни Тироклепт препоручује Креилу да прво речима ободри мишеве на бој:

*Мише ваља свикат све на сабор,
Па их најпре лепо кушат' речма,
(Cat., 116-117, ed. Hunger)¹⁰*

Пред битку, Ахејци приносе жртве и моле се боговима. Сваки од њих појединачно жртвује неком божанству и моли му се за сретан повратак из борбе. Војсковође, на челу с Агамемноном, жртвују Зевсу бика, а сам

⁷ Xenophanes, frg. 15, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, griechisch und deutsch von H. Diels, vierte Auflage, Berlin 1912.

⁸ Homeri Ilias, II, 1-34.

⁹ Hom., II., II, 84-154.

¹⁰ Стихове из *Катомиомахује* цитирамо у преводу према: *Галеомиомахуја или Бој мишева с мачком* /с Елинског/, превео В. Радишић, Голубица, II, 1840, 213-233.

Агамемнон се моли за повољан исход рата.¹¹ Продром то карикира. Мишји вођа, храбри Креил, пред поход против мачке не призива само Зевса, већ добар део хеленског пантеона:

Месар

*Ево жртвом призивамо Зевса,
И Минерву, Хермеса и Пана,
И Нептуна и честитог Феба,
Јуну с њиме, Дијану Загорку,
Плута, Лету, с Адом Просерпину,
И све друге! Па ногу пред ногу!
(Cat., 204-209, ed. Hunger)*

После молитве и приношења жртава мишја војска одлази у рат. На сцени остају Креилова жена и хор слушкиња, забринуте за исход рата. Патетичан тон Креилове супруге подсећа читаоца на Андромаху при њеном растанку од Хектора у VI певању *Илијаде*.¹² Обе јунакиње су подједнако забринуте за судбину свог мужа, своју, као и за судбину своје деце, јер заробљене жене и децу палих ратника чека само мучно ропство. Своје обраћање Хектору Андромаху започиње следећим речима:

*Јаднице, са свог ћеш срца заглавит', а нејаког чеда
није ти жао ни мене сироте; ја ћу се брзо
твоја удовица назват', јер тебе ће смаћи Ахејци,
када одасвуд бахну, а мени било би боље
да под земљицу сиђем, кад нема те више, јер нећу
имати утехе друге, кад житку ти стигне свршетак,
него жалост кад немам ни оца ни госпође мајке.
(II., VI,407-413)¹³*

Горке судбине која чека поражене свестан је и Хектор:
*Али не жалим ја толико тројанску судбу
ни Хекабу саму ни Пријама, нашег владара,
ни браћу што их је много и сви су добри јунаци,
али ће у прах пасти од руку љутих крвника –
колико жалим тебе, медорухи када те који
плачну одведе Ахејац кад узме ти данак слободе.
(II., VI,450-455)*

Креилова жена се у потпуности понаша као Андромаху. Комички ефекат ове реминисценције на Хомера Продром вешто појачава тиме што је високопарна тужалка забринуте мишице испрекидана упадицама хора, који нас подсећа на то да је ипак реч само о боју мишева с мачком:

¹¹ Hom., II., II, 402-418.

¹² Ibid., VI, 369-502.

¹³ Стихове из *Илијаде* цитирамо у преводу Милоша Ђурића, према: Хомер, *Илијада*, превео М.Н. Ђурић, II издање, Нови Сад 1972.

Жена Месарева
 Ал' ако их смушеница збуни,
 Па кукавци бежати нададу,
 Не чујем им ни гласа, ни трага!
 Лик служавака
 Не д'о бог наш, да то тако буде!
 Жена Месарева
 Па ће сваки постанути робом!
 Лик служавака
 Пређе можда слатко јело маџи.
 Жена Месарева
 А и ја ћу, токорсе госпођа,
 С децом милом у робље отићи!
 Лик служавака
 Ти робиња с децом бити нећеш,
 Но и тебе прождераће мачка.
 Жена Месарева
 Шта? Једа л' ћу с' слатког лишиш' света
 И прашином загрнути гробном?
 (Cat., 228-239, ed. Hunger)

Као што смо већ видели, сцене борбе се не одвијају пред читаоцем. О току и исходу боја сазнајемо, као у Есхиловим *Персијанцима*, из гласниковог извештаја. Опис битке с мачком асоцира на мегдане хомеровских јунака, при чему не недостаје ни сурова реалистичност Хомерових описа:

Гласоноша
 Добро, оћу. Слушајте ме дакле.
 Кад су били, да се већ ударе,
 Најпре снажни свег народа сатрап,
 Мрвокупац, ухвати се с зверком,
 Који тако на жалосни призор
 С целом четом клоне нам побеђен.
 За њим скочи други архисатрап,
 Који беше синак Цревократца,
 Па и њему жалосно се смрче,
 Премда још се ни оглед'о није.
 Видећ' дакле војводе си рабре
 Мрвограбац, гди су веће грозно
 С целом четом мачки на част очли,
 Разјари се и огорчи тешко;
 (А гњев горки ништа друго није,
 Него срца крви упаљење)
 Понда шчепав оштрљато копље,
 Понагли се, да убије маџу.
 А она нам, видећи га спремна,
 Гдино грдним замаује копљем
 И изблиза оће да је скреше,

Скочи бесна, увати га јадног,
Па га мету у нокте у грозне
И прождре га млада и зелена.

(Cat., 283-306, ed. Hunger)

Поред ових, мање или више прикривених, реминисценција на Хомера, препуштених читаочевој учености да их открије, у *Катомиомахији* има и директних алузија на *Илијаду*. Креил храбри Тироклепта, подсећајући га на то да они које писци величају, јер су погинули за своје рођаке и пријатеље, задобијају непролазну славу:

Јер знаш добро, како певци фале
Оне, који гину за родбину,
Децу, браћу, оце, познанике,
Те с' за њима славно вуче име.

(Cat., 51-54, ed. Hunger)

Такви примери заиста су безбројни у античкој грчкој књижевности, али борба за ближње, или освета због њихове погибије, провлачи се нарочито кроз *Илијаду* као снажан мотив који покреће јунаке. Стога се усуђујемо да тврдимо да је Продром овде имао управо Хомера на уму.

Премда је Продром за узор имао псеудо-Хомерову *Батрахомиомахију*, метар и форма његовог дела су потпуно различити. Аристовул Апостолије у својој посвети читаоцима каже да се песник «послужио јампским метром», што није тачно, јер се *Катомиомахија* у ствари састоји из 384 византијска дванаестерца. Овај средњовековни стих се развио из јампског триметра и често има исти метрички облик, тако да на први поглед заиста може доћи до забуне. Међутим, при пажљивијем читању могу се уочити многобројни преступи против правила класичне метрике, засноване на дужинама и краткоћама слогова, односно вокала. Очито да је у питању специфични, добро познати византијски метар, базиран на броју слогова.¹⁴

Јампски триметар, из кога је настао византијски дванаестерац, стих је античке драме. И *Катомиомахија* има у потпуности драмску форму. Када овом елементу додамо и многобројне који се тичу композиције и стила, долазимо до закључка да је морамо читати и као пародију на античке грчке трагедије. Пре свега, она је писана у дијалошком облику. Затим, испред ње се у већини рукописа налази хипотеза, баш као да је у питању право античко драмско дело, предифено за извођење. Поред тога, тексту претходи и списак лица (Τὰ τοῦ δράματος πρόσωπα), као и назнака о томе ко говори пролог:

Κρεῖλλος – Креил
Τυροκλέπτης – Тироклепт
Κήρυξ – Гласник
Χορὸς θεραπεινίδων – Хор слушкиња
Ὀμεινέτης Κρεῖλλου – Супруга Креилова
Ἄγγελος – Гласоноша
Προλογίζει ὁ Κρεῖλλος – Пролог изговара Креил¹⁵

¹⁴ О метру *Катомиомахије* види Cat. /ed. Hunger/, Einleitung, 30-39.

¹⁵ Овај списак доносимо према Хунгеровом издању.

Видимо из овог списка да *Катомиомахији* не недостаје ни обавезни елемент сваке трагедије – хор. У питању је хор слушкиња мишјег краља Креила и његове жене. Подстакнут овим и другим одликама Продромовог спева, Х. Хунгер је покушао да *Катомиомахију* подели на чинове и показао је да се она у потпуности уклапа у композициону шему трагедије.¹⁶ Продромов текст је могуће врло убедљиво поделити на пет чинова, баш као трагедију. Осим тога, у оквиру сваког чина могу се препознати карактеристични саставни делови трагедије: пролог, пародос, еписодија, стихомитија, комос, завршна песма хора, односно ексодос.

Не подсећају нас само стих и композиција *Катомиомахије* на трагедију. То чини и много тога у њеном садржају. Смешак читаоца морају измамити многобројне ситуације препознатљиве из трагедија. Такву карактеристичну ситуацију Х. Хунгер види пре свега у обе сцене са гласником.¹⁷ Оне су заиста бројне у античким трагедијама. Нећемо овде препричавати Хунгерову педантну анализу, али ево неких детаља у којима је он препознао сличност са појавама гласника у класичној трагедији: гласник стиже и хор га упућује ка адресату; он у једној реченици прво износи суштину поруке; ако је порука повољна, покушава да измами награду; реакција на поруку је или тужалка хора, или долази до стихомитије као израза тензије коју дијалог достиже. Овде треба напоменути да у *Катомиомахији* стихомитије садрже један карактеристичан драмски елемент. То су полустихови, тзв. ἀντιλαβαί, који представљају врхунац напетости у дијалогу.¹⁸ Хунгер набраја још неке ситнице које иду у прилог овој сличности, али чини нам се да је и ово довољно да убеди слушаоца у исправност његових тврдњи.

Другу важну сличност са трагедијом он види у начину на који се *Катомиомахија* завршава.¹⁹ Победа мишева над мачком је немогућа. Да би мишја војска победила, а спев тиме добио срећан крај, било је нужно увести елемент са стране, који ће одлучити о победнику. Исход рата одлучује случај: мачки пада греда на врат и убија је, а мишеви тријумфују. Овакав нагли, немаштовит и неуведљив завршетак приче свакако није најсрећније решење, али је он само још један од пародистичких елемената које је песник свесно одабрао. Као да је хтео да нам да до знања да при читању спева фабули не треба ни да придајемо много пажње, јер је она од другоразредног значаја. Грета која пада са таванице и убија мачку, те тако разрешује заплет драме, је у ствари θεός ἀπὸ μηχανῆς грчке трагедије. Овакво разрешење, са становишта драмског заплета и расплета свакако најгоре могуће, нарочито је било често код Еурипида. У погледу композиције то је највећа слабост његових комада и због ње је он често трпео критике.

Друга половина *Катомиомахије* у много чему подсећа на Есхилове *Персијанце*. У нашем спеву гласник долази по први пут и извештава о несрећном току борбе с мачком. У тој борби је јуначки погинуо и син

¹⁶ Cat. /ed. Hunger/, Einleitung, 51.

¹⁷ Ibid., Einleitung, 52.

¹⁸ Ibid., 274 и 336.

¹⁹ Ibid., Einleitung, 52.

мишјег вође Креила. Битка се, баш као и код Есхила, не одиграва пред читаоцем, већ се све појединости о њој сазнају из гласниковог извештаја. У оба случаја посматрамо рат очима онога који тренутно трпи пораз. Лик мишје краљице одговара персијској царици Атоси. Ова је забринута за судбину свог сина Ксеркса, који се поражен, али жив и здрав враћа из рата. За разлику од њега, син безимене мишје краљице, Психарпаг, гине у боју с непријатељем - мачком. Сцени доласка гласника у оба текста претходи разговор краљице и хора, препун црних слутњи. Гласник и у *Персијанцима* и у *Боју мачке и мишева* започиње детаљан опис битке на изричит захтев краљице, односно царице, и хора. Одмах по доласку, он у пар стихова износи суштину свог извештаја. Ево како то изгледа у *Персијанцима*:

Гласник

*О градови и земље целе Азије,
о Персију и луко силна богатства,
толика срећа како једним ударцем
сад пропаде и персијски се сломи цвет!
Ах, зло је бити први гласник несреће,
ал' опет, Персијанци, морам открити
сву беду: наша војска цела изгину!*

(Pers., 249-255)²⁰

У *Катомиомахији* је гласникова порука још језгровитија:

Гласноноша

*Несрећницо, кукавицо сиња!
Мрвограбац у боју ти паде!*

(Cat., 245-246, ed. Hunger)

Одмах после ових речи у оба списка следи кукњава, која се после детаљнијег гласниковог извештаја још више појачава. И код Есхила и код Продрома на крају наступа извесно олакшање. Персијски цар Ксеркс се враћа жив са похода, што ипак донекле ублажава страхоту пораза. У *Боју мачке и мишева* пред крај поново стиже гласник, да би известио о тријумфу мишева над мачком.

Премда се нама ова сличност између Продромове пародије и Есхилових *Персијанаца* чини очигледном и упадљивом, Х. Хунгер је у свом обимном и детаљном предговору нигде не спомиње. Он зато на врло егзактан начин доказује Продромов дуг тројици великих грчких трагичара када је у питању речник његовог пева. Поредиши Продромову лексику са речником трагедије, Хунгер је саставио једну подужу листу карактеристичних речи које су заједничке *Катомиомахији* и античким трагедијама.²¹ На тој листи међу Есхилевим драмама значајно место заузимају управо *Персијанци*.

²⁰ Стихове из Есхилевих *Персијанаца* цитирамо у преводу Милоша Ђурића, према: Eshil, *Persijanci – Okovani Prometej*, preveo, uvod napisao, objašnjenja i napomene dodao Dr M.N. Đurić, Beograd 1963.

²¹ Cat. /ed. Hunger/, Einleitung, 42-46.

Поред трагичара и Хомера, који су, свакако, главни извор Продромових реминисценција, алузија и цитата, у *Боју мачке и мишева* можемо открити, заступљене у мањој мери и можда на другачији начин, и друге античке и средњовековне писце.

У неких педесетак стихова (127-180), што пропорционално представља прилично велики део пева, мишји поглавар Креил држи говор који неодољиво подсећа на Хомерове ратнике, којима скромност нипошто није врлина. Он прво описује своје порекло, затим васпитање, па јуначка дела и, најзад, бодри мишеве за предстојећи рат. Набројани елементи Креиловог говора у потпуности одговарају деловима које, према реторским правилима, неизоставно мора да садржи похвални говор упућен цару (βασιλὶ λικὸς λόγος). Подсетићемо да је овај реторски жанр цвetaо у Продромово доба, те да ове стихове треба схватити пре свега као пародију на њега. Чувени приручник Менандра Ретора из II века н.е. прописује да царски енкомион мора да садржи следеће делове: реторски увод, похвалу царевог домовине, слављење његових предака, опис царевог рођења, природе, васпитања и карактера, опис царевих подвига у рату и у миру, слављење његових врлина, поређење са претходним владарима и епилог у коме се слави напредак царства и моле богови за наставак царевог владавине.²² Ово је шема које се у grubим цртама држи и Продром у стиховима које је ставио у уста мишјем владару.

Сви слојеви Продромове сатире и пародије овим нису исцрпљени. Хунгер у поменутих стиховима види пре свега политичку сатиру. У овом делу *Катомиомахије* су специфични византијски изрази најбројнији, па се и то може навести у потврду тога да је у питању алузија на неку савремену личност.²³ Хунгер претпоставља да Продром овде није намеравао само да исмеје тип књижевног јунака кога бисмо подвели под *miles gloriosus*, већ да је имао на уму неког одређеног војсковођу.

Што се цитата тиче, а већ су сами по себи комичке природе, споменимо јавк хора ἰατταταίαξ у 193. стиху пева. Он је творевина славног Аристофана, коју је Продром преузео из почетног стиха његових *Витезова*,²⁴ који је добар део византијске литерарно образване публике, можемо претпоставити, од детињства знао напамет.

У већ цитираном гласниковом извештају о погибији Креиловог сина Психарпага могли смо да запазимо да су стихови 297-298 смештени у граду:

*(А гњев горки ништа друго није,
Него срца крви упаљење)*

Уз ово објашњење о природи гнева на маргинама неких рукописа стоји назнака да су у питању гномски стихови. Ова дефиниција гнева као кључања крви око срца пореклом је из Аристотеловог трактата *О души*, или, прецизније, из одељка овог списа у коме Аристотел разматра повезаност

²² Menander Rhetor, 368-378.

²³ Cf. Cat. /ed. Hunger/, Einleitung, 48 и 57-58.

²⁴ Aristophanis Equites, 1.

душевних стања с телом.²⁵ Сврху оваквог једног цитата у тексту као што је *Катомиомахија* видимо само у томе да је Продром хтео њиме да још више истакне комику свог спева, дајући му, наизглед врло неспретно и незграпно, привид озбиљности.

Језички, *Катомиомахија* показује доста сличности са једним средњовековним списом сличне природе. У питању је *Тимарион*, сатира непознатог аутора из XII века.²⁶

У круг средњовековних грчких писаца уводе нас већ почетни стихови *Боја мачке и мишева*. У њима се Креил жали на бедан живот који мишеви воде, стално се кријући по рупама:

*Заист' да нам се цели пут живота
Сенка смртна и ноћ чини дуга?
К'о што кажу, да северне поле
Жиљци, као и ми не видећи,
Шест месеци живују у мраку.*

Ове стихове наводимо у српском преводу Вукашина Радишића, искључиво ради слушалаца, односно читалаца, који нису у стању да прате грчки текст. Наиме, у преводу је у потпуности изгубљена игра речи и комичка оштрина оригинала. Да бисмо уопште могли да их прокоментаришемо, морамо те стихове навести у грчком оригиналу:

καὶ νύκτα τὸν σύμπαντα τοῦ χρόνου δρόμον
μακρὰν δοκοῦμεν καὶ σκιὰν τοῦ θανάτου,
ὡς οἱ ζοφώδεις Κιμμέριοι τοῦ λόγου,
οἱ Ποντικῶν ἔχοντες ἀμβλυπίαν
ζόφωσιν ἑξάμηνον εἶλκον τοῦ βίου;
(Cat., 9-13, ed. Hunger)

Продромови стихови алудирају на речи Григорија из Назијанса из његовог четвртог писма, о Кимеранима с Понта. Григорије говори о томе како Кимерани живе као у мишјим рупама, готово не видећи сунца, те како им је читав живот као *једна дуга ноћ и сенка смрти* (μίαὴν δὲ νύκτα μακρὰν τὸν ἅπαντα βίον καὶ ὄντως σκιὰν θανάτου).²⁷

Продром не само да парафразира Григорија, већ га и директно цитира. Израз σκιὰ θανάτου, који је заједнички обојици писаца, можемо прочитати по први пут у Лукином Јеванђељу.²⁸ Продром и не крије да парафразира неког старијег писца, али, као и обично, не открива нам свој извор. Κιμμέριοι τοῦ λόγου су синоним за људе који живе у вечном мраку, али мајстор пародије Продром није одабрао управо ово место из Григорија

²⁵ Aristotelis De anima, I,1,403 A,30-32.

²⁶ О сличностима између *Катомиомахије* и *Тимариона* види Cat. /ed. Hunger/, Einleitung, 61-63.

²⁷ Ову сличност између пролога *Катомиомахије* и Григоријевог четвртог писма први је уочио S.G. Mercati, *Il prologo della Catomyomachia di Teodororo Prodromo è imitato da Gregorio Nazianzeno, Epist. IV /Migne PG 37 col. 25 B/, Byzantinische Zeitschrift XXIV (1923/4), 28.*

²⁸ Luca, I,79.

само због тога. Оно му је пружио прилику за двосмисленост, за игру речи. Стих 112: οἱ Ποντικῶν ἔχοντες ἀμβλυπίαν, крије у себи двоструко значење.

У мишевима који се крију по рупама и не усуђују се да изиђу на светло дана Хунгер види политичку сатиру. Он сматра да Продром тиме алудира на људе који су у непрестаним политичким борбама у Византији били принуђени да се крију пред својим политичким противницима.²⁹

Веома значајан елемент грчких пародистичких спевава представљају такозвана имена која говоре. Она су изузетно бројна и имају важну улогу у *Батрахомиомахији*, псеудо-Хомеровом епилиону на који се Продром у много чему угледао. Тако је ова врста имена своје место нашла и у *Катомиомахији*, и на њима почива део њене комике. Међу личностима које активно учествују у Продромовој «драми», односно воде дијалог, налазимо само два таква имена. То су Κρεῖλλος, име изведено од τὸ κρέας – *месо*, и Турокλέπτης, које представља сложеницу састављену од ὁ τυρός – *сир* и ὁ κλέπτης – *крадљивац, лопов*. Међутим, у самом тексту јавља се још осам имена овог типа. Она су сва изведена спајањем две именице, или именице и глагола. То су: Λυχνογλύφος, сложено од ὁ λύχνος – *лампа* и γλύφω – *дупбсти, урезати* (ст. 35); Λαρδοκόπος, женско име, од ὁ λάρδος – *усољено месо* и κόπτω – *сећи* (ст. 37); Σιτοδάπτης, од ὁ σίτος – *жито* и δάπτω – *ждерати, глодати* (ст. 38); Турόλειχος, од ὁ τυρός и λείχω – *лизати* (ст. 85); Χαρτοδάπτης, од ὁ χάρτης – *хартуја* и δάπτω (ст. 156); Ψυχάρπαξ, од ὁ ψίξ – *мрва* и ὁ ἄρπαξ – *грабљивац, разбојник* (ст. 246, 294 и 332); Ψυχολείχης, од ὁ ψίξ и λείχω (ст. 286 и 362) и Κολλικοκλόπος, од ὁ κόλλιξ – *векна* и ὁ κλόπος – *лопов* (ст. 362).³⁰

Просто је невероватно у којој мери је један овако кратак, наизглед једноставан и непретенциозан текст у суштини вишеслојан и компликован. Теодор Продром је њиме демонстрирао своје поетско мајсторство, сместивши у овако мали број стихова и једноставну причу читав низ најразличитијих елемената. По својој форми *Катомиомахија* би се могла сврстати у драме, али је у исто време и књижевна пародија и политичка сатира. Пажљивијим читањем пародистички елементи се откривају на плану садржаја, као и на стилском и језичком плану. Готово сваки стих представља литерарну загонетку коју треба разрешити да би се у њему заиста уживало, јер сваки крије понеки цитат, алузију, реминисценцију, сатиричну жаоку. *Катомиомахија* је дело врхунски образованог, начитаног и талентованог писца. Премда садржи многобројне елементе преузете из читавог низа веома различитих аутора, од Хомера, преко трагедије, Аристофана и Аристотела, све до хришћанске књижевности, за њу се не може рећи да напросто представља центон, односно «крпеж», жанр тако омиљен у средњовековној књижевности.

²⁹ Cat. /ed. Hunger/, Einleitung, 47-48.

³⁰ Морамо напоменути да постоје различите рукописне варијанте, од којих неке потпуно мењају смисао ових имена.

Aleksandar V. Popović

COMICAL MEANS IN THE POEM «BATTLE BETWEEN CAT AND MICE» BY
THEODORE PRODROMOS

Among the numerous and various works which literary tradition ascribes to Theodore Prodromos, the Byzantine poet from the 12th century, there is a short epic poem *Catomyomachia*, i.e. *Battle Between Cat and Mice*.

The contents of *Catomyomachia* are very simple. Mice, with king Kreillos as a leader, go to the war against the cat. At home, the queen and the chorus of her servants are waiting for him. We are informed about the development of war from the report of the herald, who brings them the news about the victory of mice. In the war, Psicharpax, the son of king Kreillos, was killed. The battle ended by an accident: a rotten rafter fell from the ceiling on the cat's neck and killed her.

Catomyomachia should, certainly, be read as a parody. The object of the parody is, above all, Homer's *Iliad*, and especially, its fifth song, which describes the battle between the Greeks and Trojans, in which as the greatest hero distinguishes himself Diomedes, the son of Tydeus. Of course, in this parodying *Catomyomachia* is greatly indebted to pseudo-Homer's *Batrachomyomachia*.

The strongest effect of the parody Prodromos has, definitely, obtained on the level of the contents, but neither that one which reflects itself on the stylistic level and in the vocabulary should be neglected. Without taking into consideration the pronouns, prepositions and conjunctions, this relatively short epic poem contains about two hundreds of Homeric words and expressions. It is not only the story that reminds us of the *Iliad*, but also the numerous details, which could not stay unnoticed by the educated Prodromos' contemporary. The similarities between the mice and Homeric heroes are numerous and characteristic, and most of *Catomyomachia*'s comic is based on them.

After the prayer and the sacrifices, the army of mice is going to the war. On the stage stay the wife of Kreillos and the chorus of her female servants, worried about the outcome of the war. The pathetic tone of Kreillos' wife reminds the reader of Andromache during her farewell from Hector in the 6th song of the *Iliad*.

Kreillos' wife behaves herself entirely like Andromache. The comical effect of this reminiscence Prodromos intensifies by inserting a pathetic lament of the worried mice-queen, interrupted from time to time by the chorus, which reminds us that this is only a fight between cat and mice.

The war-scenes do not take place in front of the reader. About the development and the result of war we hear, just as in Aeschylus' *Persians*, from the herald's report. His description of the battle reminds us of the duels of Homer's heroes, while it does not lack the cruel realism of the Homeric descriptions.

Catomyomachia has fully a dramatic form. When we add to this the numerous elements of composition and style, we come to the conclusion that we have to read it as a parody of ancient Greek tragedies. First of all, it is written in the form of a dialog. Then, in most manuscripts in front of it there is a hypothesis, as if it is an authentic ancient dramatic work, written to be played on the stage. Beside that, in front of the text there is a list of the dramatic persons and a note on the person who speaks the prologue.

We can notice that *Catomyomachia* does not lack the obligatory element of every tragedy – the chorus. It consists of the female servants of king Kreillos and his wife. This, as as also the other characteristics of Prodromos' work, inspired H. Hunger to try to divide *Catomyomachia* into acts and he has shown that it fits into the compositional scheme of tragedy. It is possible to divide Prodromos' text into five acts, just as a real tragedy. Besides, in each act we can recognize the characteristic elements of a tragedy: prologue, parodos, episodeia, stichomythia, komos, the final song of chorus or exodos.

Verses and composition of *Catomyomachia* are not the only elements which remind us of tragedy. Many things in its contents do the same. Many situations recognizable from the tragedies have to make the reader laugh, or at least smile. Such characteristic situations H. Hunger sees first of all in both scenes with the herald.

Another important similarity with the tragedy he noticed in the way in which *Catomyomachia* ends. The rafter which falls from the ceiling and kills the cat, solving in this way the dramatic plot, is *deus ex machina* of Greek tragedy. Such solution is, by all means, the worst possible one. It is very frequent in Euripides plays.

The second half of *Catomyomachia* reminds us in many ways of Aeschylus' *Persians*. In our poem the herald comes for the first time and reports about the unfortunate development of the battle. In the fight the son of Kreillos, the leader of the mice, was killed. The battle, just as in the *Persians*, does not take place in front of the reader, but all the details from it are contained in the herald's report. In both cases we watch the war through the eyes of the side which is, at the moment, being defeated. The figure of the mice-queen corresponds with the Persian queen Atossa. This one is worried about the destiny of her son Xerxes, who comes back from the war defeated, but alive. On the contrary, the son of the nameless mice-queen, Psicharpax, dies fighting the enemy. In both plays, before the scene of the herald's arrival, there is a dialog between the queen and the chorus, filled with forebodings. Immediately on the arrival, in few words the herald presents the essence of his report.

Comparing the Prodomos' vocabulary with that of tragedies, Hunger made quite a long list of characteristic words which Prodomos and tragedians have in common. On this list, among the Aeschylus' dramas, an important place have the *Persians*.

Beside the tragedians and Homer, which are the main sources of Prodomos' reminiscences, allusions and quotations, in *Catomyomachia* we can discover also the other ancient and medieval writers. For instance, a quotation from Aristophanes, allusion to Aristotle, allusion to Gregory of Nazianzus etc.

Linguistically, *Catomyomachia* shows a lot of similarities with one medieval text of the same nature. It is *Timarion*, a satire of the unknown author from the 12th century.

An important part in the comical effect of this poem play the «names that speak».

Through *Catomyomachia* Prodomos has demonstrated his poetic skillfulness, placing into such a small number of verses and a simple story a great number of different elements. It is almost incredible how such a simple and unpretentious text is in its essence complex and multileveled.